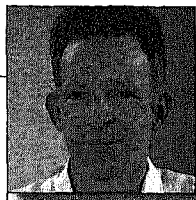

Persoonlijk, orthodox en eigentijds

Kees De Groot

In deze bijdrage presenteert Kees De Groot, docent praktische theologie aan de universiteit van Tilburg, een empirische verkenning van de 'nieuwe' bewegingen in het (overwegend Nederlandse) katholieke circuit. In scherp contrast met de sombere berichten over 'katholiek Nederland' worden ze beschouwd 'als tekenen van een religieuze vitaliteit.'¹ Voor welk fenomeen staan deze bewegingen en wat moeten we er ons kwantitatief bij voorstellen? Welke is de betekenis van deze bewegingen en wat kunnen we ervan verwachten in de toekomst?

'Nieuwe bewegingen'

► In katholieke kring valt de laatste jaren het verschijnsel van de 'nieuwe bewegingen' op: groeperingen ontstaan in de twintigste eeuw, die zich richten op het geestelijk leven en hechten aan een officiële erkenning door Rome. Ze vallen op door een radicaal evangelische geloofsstijl en een haast vanzelfsprekende trouw aan het leergezag, zoals bijvoorbeeld de Focolarebeweging. In zeker opzicht zijn ze helemaal niet nieuw: op het vlak van geloofsleven en com-

1. Zie de uitnodiging voor de Soeterbeekstudiedag 'Eigentijds religieus' (2005) waarop een eerste versie van dit artikel is gepresenteerd (zie *Religie & Samenleving* 1(3), p. 151-173).

mitment stellen ze – zoals bijvoorbeeld de franciscaanse beweging dat doet – hogere eisen aan de gelovige dan gebruikelijk. De opkomst van dit soort bewegingen en de inpassing ervan in de bestaande kerkstructuren (al dan niet met behoud van de eigen identiteit en/of de eigen organisatie) maken deel uit van de dynamiek van het religieuze veld. De behendigheid van de rooms-katholieke kerk om hiermee om te gaan, behoort volgens sociologen tot de reeks verklarende factoren van haar ongekende succes als *survivor*².

Dogmatisch loyaal – institutioneel flexibel

Opvallend bij de bewegingen waarover we het hier hebben, is hun vlotte inkadering in de mondiale kerkelijke structuur. Zo is hun betrokkenheid bij evenementen zoals bijvoorbeeld de Wereldjongerendagen, opvallend. We kunnen deze bewegingen echter ook beschouwen als een typisch verschijnsel van wat Z. Bauman als de *liquid modernity*³ omschrijft. Met dit begrip wordt een verdere fase in het moderniseringsproces aangeduid: een vloeibare (*liquid*) fase die volgt op een vaste (*solid*) fase. De typisch moderne, in klassen en statusgroepen georganiseerde maatschappij evolueert naar een samenleving waarin deze categorieën niet meer even duidelijk en duurzaam afgebakend zijn. Mensen leven in een wereld waarin zij meer dan ooit kunnen – en moeten – kiezen. De eigen identiteit wordt niet langer voorgeschreven,

2. R. FINKE AND P. WITBERG, *Organizational renewal from within. Explaining revivalism and reform in the Roman Catholic Church*, in *Journal for the Scientific Study of Religion* 39(2), 2000, p. 154-170; E. PACE, *Word talrijk en vermenigvuldigd u. Van organisch model naar een pluraliteit van modellen in het hedendaags katholicisme*, in *Concilium* 39(3), 2003, p. 59-70.

3. Z. BAUMAN, *Liquid Modernity*, Cambridge, Polity, 2000.

maar dient eigenhandig opgebouwd te worden. Niet langer wat je produceert, maar wat je consumeert, is bepalend geworden. In tegenstelling tot hetgeen de reclamemakers ons trachten te doen geloven, resulteert dit niet in een grotere – zelfs absolute – vrijheid, maar creëert het een nieuw sociaal patroon dat even dwingend kan worden als datgene welk het vervangt.

In deze fluïde, vloeibare samenleving waarin niets nog geheel vastligt, moeten mensen zelf de eigen weg vinden in vaak zeer uiteenlopende sociale netwerken: altijd in beweging, nergens thuis. Ze worden daarbij gestuurd door marktmechanismen en zelfdisciplinering. Volgens Bauman biedt dit type samenleving weinig plaats voor religie: religie wordt er vervangen door een voortdurend najagen van ervaringen die het individu transcenderen. De deelname aan spectaculaire evenementen is daarvan een sprekend voorbeeld. Bauman ziet slechts één specifieke postmoderne vorm van religie, met name het fundamentalisme, dat als eigentijds fenomeen tegelijkertijd sommige moderne ontwikkelingen omarmt en andere verwerpt. De keuze voor het fundamentalisme bevrijdt individuen bijgevolg van de last om te moeten kiezen. Zich onderwerpen aan God en aan de groep herbergt de belofte dat het individu wordt bevrijd van de onzekerheden die nu eenmaal eigen zijn aan het keuzeproces.

Wanneer we de nieuwe katholieke bewegingen in Nederland vanuit dit perspectief bekijken, zien we netwerken van kleine groepen die elkaar treffen bij *events*. De klemtoon wordt er gelegd op het sterke keuzekarakter van het geloof, waarbij overgave behoort tot de keuzemogelijkheden. Structureel valt hierbij een bijzonder element op: deze bewegingen opereren langs en doorheen bestaande kerkelijke (parochiale) structuren en zijn dus wat dat betreft uiterst fluïde. Op het inhoudelijke vlak echter staat de loyaliteit aan de mondiale rooms-katholieke Kerk voorop.

Omvang

Er is vooralsnog geen uitvoerig onderzoek gedaan naar de *omvang* van deze bewegingen. Ik maak echter een onderscheid tussen de *events* en de meer duurzame knooppunten van het netwerk, de kleinere gemeenschappen. Op de *events* komen waarschijnlijk mensen bijeen die doorheen het hele jaar contacten onderhouden met diverse kleinere groepen. Per bijeenkomst – zoals die van de Katholieke Charismatische Vernieuwing bijvoorbeeld – zijn dat er jaarlijks enkele duizenden.

Daarnaast zijn er die groepen en organisaties die het netwerk dragen. Een indicatie voor de graad van netwerkvorming in Nederland vinden we enigszins in het gegeven dat zich in 1999 een zogeheten '*groep van 15*' voorstelde in het bisdom Den Bosch, die sindsdien min of meer met elkaar optrekken. De meeste onder hen zijn geregistreerd bij de Pauselijke Raad voor de Eenheid. Tezamen zijn hierbij zo'n 4000 mensen betrokken, waarbij het grootste deel gesitueerd kan worden in de Katholieke Charismatische Vernieuwing, in de Focolarebeweging, bij de Werkgroep Katholieke Jongeren en in de Emanuelgemeenschap. Op een totaal van viereneenhalf miljoen rooms-katholieken komt dat neer op nog geen promille. Dit getal valt in het niets in het licht van de jaarlijkse afname van het aantal katholieken. Omdat relatief veel jonge, geëngageerde katholieken eraan participeren valt echter van deze bewegingen toch een grote invloed te verwachten op de rooms-katholieke kerk als geheel.

Impact

Bij de vraag naar de *betekenis* van deze bewegingen en gemeenschappen ligt het voor de hand om een mogelijke

revitalisering van het kerkelijk leven voor ogen te houden.⁴ Dit is ook de vraag die vanuit bisdommen en parochies vaak gesteld wordt: kunnen deze bewegingen het tij van een weg-ebdend rooms-katholicisme

doen keren? Het door deze bewegingen beoogde doel is evenwel lang niet altijd de parochie-opbouw. Nog minder is het de enige wijze waarop zij een rol van betekenis zouden kunnen spelen. Daarom wens ik hier breder te kijken dan enkel naar hun betekenis, en zou ik willen inzoomen op de persoonlijke sfeer waarop deze bewegingen invloed hebben.

Kunnen deze bewegingen het tij van een weg-ebdend rooms-katholicisme doen keren?

Inspiratie en religieuze ervaring als motor voor persoonlijke participatie

Allereerst lijkt het erop dat participatie belangrijk is voor de betrokkenen persoonlijk. De verwachting leeft dat zij er religieuze inspiratie vinden en belangrijke ervaringen zullen opdoen. Hun geloofsleven zal geïntensiveerd worden, waardoor ze zich gestimuleerd zullen weten om in het dagelijks leven gestalte te geven aan hun evangelische inspiratie. Met de latere moderne preoccupatie met de eigen identiteit valt ons een opmerkelijke strategie op. In de Focolarebeweging bijvoorbeeld wordt hoog ingezet op de overgave van het eigen ik ten behoeve van het grotere geheel.⁵ Kenmerkend daarbij is de spiritualiteit van de eenheid: "Dit 'je-één-maken' houdt in dat je afziet van jezelf. Maar juist daardoor leeft Christus in je."⁶ Een der-

4. S. HARPERINK, *Nieuwe bewegingen en gemeenschappen in de R.K. Kerk van Nederland* [KASKI Rapport 538], Nijmegen, 2005.

5. A. VAN HARSKAMP, *Het nieuw-religieuze verlangen*, Kampen, Kok, 2000, p. 154-159.

6. www.focolare.nl

gelijke oproep om zichzelf weg te cijferen is niet ongewoon.

Ecclesiolae in ecclesia

Op *groepsniveau* worden mensen bijeengebracht rond allerlei activiteiten: kampen, sportbeoefening, vorming, bedevaart, maaltijden en vieringen. Opmerkelijk daarbij is het belang dat wordt gehecht aan het gemeenschappelijke gebed. Deze kleine groepen kunnen beschouwd worden als eigen manifestatievormen van *kerk-zijn*, of *ecclesiolae in ecclesia*. De godsdienstsocioloog Joachim Wach onderscheidde daarbinnen de *collegium pietatis* (zoals de gebedsgroep), de *fraternitas*, (bijvoorbeeld de huisgemeente), en de orde, de meest georganiseerde vorm van religiositeit. Bij sommige nieuwe bewegingen, zoals Focolare, tekent zich een kern af die de trekken van een orde krijgt. In de Focolarebeweging wordt de gemeenschap als sacramenteel beschouwd. Een eigen 'stadje' is in opbouw bij de Abdij 'Mariënkroon' in de buurt van 's-Hertogenbosch (Nieuwkuijk).

De impact op het kerkelijke instituut gaat van een indirecte invloed over individuele lijnen tot directe structurele invloed. De *empowering* op individueel niveau leidt soms tot bevordering van de inzet in parochieel of diocesaan verband, of zelfs op het (landelijke) niveau van de kerkprovincie, waar engagement in deze bewegingen hoog aangeschreven staat. De laatste jaren zijn de contacten met de kerkelijke instanties in aantal toegenomen. Bewegingen zijn bijvoorbeeld ingeschakeld voor opleidingen voor priesters en vrijwilligers. Hierdoor kan de geest die in deze bewegingen waait, ook stilaan in de gevestigde rooms-katholieke kerk worden waargenomen: een *Woord van Leven* achteraan in de kerk (de periodieke uitgave van Focolare), jongeren die in de parochie een gebedsgroep vormen, een priester

van de *Neocatechumenale Weg*, een charismatisch geluid in het bisdomblad ... Voor sommigen zal het deze kerk aantrekkelijker maken, anderen dan weer zal het veeleer afstoten. Binnen de kerkelijke organisatie gaan deze veranderingen in elk geval met wrijvingen gepaard. De oppositie – bijvoorbeeld van een oudere generatie priesters of van de bestaande vrijwilligersparochie – kan scherp zijn. Jongeren van nieuwe bewegingen kunnen opbotsen tegen de ‘parochiebureaucratie’; evenzeer kan een jonge priester van deze signatuur in conflict raken met de gevestigde parochiecultuur.

In en door, maar niet van de Kerk

In de houding van de beweging ten opzichte van de gevestigde kerk spelen twee factoren mee. Enerzijds is er de principiële loyaliteit aan de kerk als menselijke en goddelijke instelling, anderzijds bewaart men een afstand tegenover het concrete functioneren ervan. De tweede factor is een gerichtheid op de persoonlijke vroomheid: ook dit werkt de afzijdigheid van de organisatie ten aanzien van de gevestigde (institutionele) kerk in de hand. Toch vinden we enkele bewegingen die ook ingeschakeld worden om concrete parochies of landelijke projecten te ondersteunen.

De invloed op de persoonlijke levenssfeer, op het groepsniveau en op het niveau van de rooms-katholieke kerk in Nederland vormen de bouwstenen voor de maatschappelijke impact van deze bewegingen. Deze verloopt vooral via persoonlijke, en minder via institutionele kanalen. Belangrijk hier is de aanwezigheid in de media: TV en kranten besteden graag aandacht aan dit nieuwe fenomeen. Het Katholiek Nieuwsblad bijvoorbeeld benadert de ‘nieuwe bewegingen’ structureel sympathiek. Door de zeer toegankelijke aanwezigheid op het internet kunnen ook velen die buiten

het netwerk staan bereikt worden.

***Evangelisatie: eerder binnen,
dan buiten de rooms-katholieke Kerk***

Het kernbegrip bij deze maatschappelijke impact heet evangelisatie. Dit betekent niet dat deze organisaties succesvol zouden zijn in het bekeren van de niet-katholieke medemens. We beschikken echter over te weinig aanwijzingen om daaruit besluiten te trekken. Toetredingen van buitenaf tot de rooms-katholieke Kerk komen in Nederland überhaupt weinig voor – wellicht worden toch vooral katholieke gelovigen bereikt. Hierdoor dragen de participanten bij tot een grotere herkenbaarheid van het rooms-katholicisme in Nederland. Wat deze aanwezigheid betreft gaat de focus op de persoonlijke vroomheid al snel hand in hand met het accentueren van micro-ethische issues – bijvoorbeeld rond huwelijk en gezin – maar niet met de aandacht voor macro-ethische kwesties, zoals milieu, mensenrechten en eerlijke handel. Bijgevolg kan men een zekere affiniteit vaststellen tussen het accent op persoonlijke vroomheid en een aantal conservatieve waarden.

Toekomst

Wat valt hiervan te verwachten voor de toekomst van de katholieke geloofsgemeenschap in Nederland? Mijn hypothese is dat niettegenstaande de beperkte aanhang en het kleine groeipotentieel van deze bewegingen, zij in staat zullen zijn om het aanzien van de rooms-katholieke kerk in Nederland, diepgaand te veranderen. Het valt te verwachten dat de kerkelijke dienstverlening in toenemende mate gekleurd zal worden door de spiritualiteit van deze nieuwe

bewegingen en gemeenschappen. Op deze wijze zal deze minderheid haar diverse stemmen drukken op het algemene beeld van de kerk: zij zal minder 'gewoon' katholiek, meer 'uitgesproken' katholiek worden. Het valt af te wachten of zij die een beroep doen op de kerk als service-instituut, hierdoor aangesproken, dan wel afgeschrikt zullen worden.

Ik stel voor lering te trekken uit de ontwikkeling van de evangelische beweging in Nederland. Deze heeft alvast twee uitwerkingen gehad: ten eerste de (beperkte) vorming van evangelische gemeenten, ten tweede een doorgedreven evangelicalisering van de bestaande protestantse kerken. De eerste optie, afscheiding, is in dit verband niet aan de orde. Te verwachten is dat de waarden en doelen van de bewegingen ingebed raken in de structuren van de rooms-katholieke kerk. In hoeverre daarmee de oorspronkelijke bevlogenheid ook zal doorwerken is de vraag – al verwacht ik dat die doorwerking zeker zal plaatsvinden. ◀

Niettegenstaande de beperkte aanhang en het kleine groeipotentieel van deze bewegingen, zullen zij in staat zijn om het aanzien van de rooms-katholieke kerk in Nederland diepgaand te veranderen.